



Opinia prawna na temat statusu Państwowej Komisji Wyborczej w kontekście braku powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej jej siedmiu nowych członków, wskazanych przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 21 grudnia 2023 roku

Sławomir Patyra

Główne wnioski

- Kadencja członków Państwowej Komisji Wyborczej wskazanych przez Sejm IX kadencji w trybie art. 157 § 2 pkt 3 Kodeksu wyborczego skończyła się wraz z ukonstytuowaniem się Sejmu X kadencji.
- Sejm X kadencji podjął uchwałę o wskazaniu nowych członków Państwowej Komisji Wyborczej w pierwszym możliwym terminie, to jest w trakcie pierwszego posiedzenia izby (21 grudnia 2023).
- Wskazani przez Sejm X kadencji nowi członkowie Państwowej Komisji Wyborczej spełniają wymogi wynikające z przepisów Kodeksu wyborczego.
- Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, jako organ wyposażony w kompetencję do powoływania członków Państwowej Komisji Wyborczej wskazanych przez Sejm, powinien wydać postanowienie o ich powołaniu bez zbędnej zwłoki, by zapewnić funkcjonowanie Państwowej Komisji Wyborczej w sposób zgodny z koncepcją przyjętą w Kodeksie wyborczym po nowelizacji tego aktu, przeprowadzoną w związku z uchwaleniem Ustawy z 11 stycznia 2018 roku o zmianie niektórych

ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych.

- Dotychczasowy brak działań Prezydenta Rzeczypospolitej w tym zakresie stanowi naruszenie postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności art. 126 ust 1 i 2, obligujących Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej do gwarantowania ciągłości władzy państwowej oraz stania na straży bezpieczeństwa państwa.
- Nieznajująca prawnego uzasadnienia zwłoka ze strony Prezydenta Rzeczypospolitej odnośnie do wydania aktu powołania nowych członków Państwowej Komisji Wyborczej wskazanych przez Sejm negatywnie wpływa na możliwość realizacji przez Państwową Komisję Wyborczą jej ustawowych zadań, w szczególności dotyczących organizacji i przygotowania zbliżających się wyborów samorządowych, a także wskazania Marszałkowi Sejmu potencjalnych kandydatów na posłów, którzy mogliby objąć mandat poselski w miejsce posłów, których mandat wygasł w trybie art. 99 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Od początku procesu demokratycznych przekształceń ustrojowych w III Rzeczypospolitej, w rozwiązaniach normatywnych szczególne znaczenie przypisywano zapewnieniu uczciwego i demokratycznego przebiegu wyborów. W konsekwencji już w 1990 roku – w związku z uchwaleniem przez parlament ustawy z tego roku o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej¹ – powrócono do wywodzącej się z okresu międzywojennego tradycji powoływania do komisji wyborczych niezależnych sędziów². Trafnie uznano bowiem, że niezależna pozycja organów wyborczych stanowi jedną z najistotniejszych gwarancji przeprowadzenia elekcji w sposób wolny i uczciwy, czyli zgodny ze standardami wynikającymi z zasad wyrażonych wprost w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku (dalej: Konstytucja)³, to jest z zasadą suwerenności Narodu (art. 4) oraz zasadą demokratycznego państwa prawnego (art. 2). W tym tak zwanym sędziowskim modelu statusu administracji wyborczej w skład Państwowej Komisji Wyborczej (dalej: PKW) wchodziło dziewięciu wysokiej rangi sędziów (trzech wskazanych przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, trzech wskazanych przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego oraz trzech wskazanych przez Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego). W zgodnej opinii doktryny formuła uczynienia sędziów „kustoszami (strażnikami) wyborów”⁴ przesądzała o postrzeganiu PKW jako organu niezawisłego, obiektywnego i apolitycznego⁵.

Model funkcjonowania administracji wyborczej w sposób niezależny od władzy politycznej został zakwestionowany w Ustawie z 11 stycznia 2018 roku o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych⁶. Nowelizując Ustawę z dnia 5 stycznia 2011 roku – Kodeks wyborczy (dalej: k. wyb.)⁷, wymieniona

1 Ustawa z dnia 27 września 1990 r. o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 1990, nr 67, poz. 398.

2 F. Rymarz, *Udział sędziów w organach wyborczych*, [w:] *10 lat demokratycznego prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej (1990–2000)*, Wydawnictwo Krajowego Biura Wyborczego, Warszawa 2000, s. 40–41.

3 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.

4 „*Judices electionis custodes*” – paremia sformułowana przez Franciszka Longchamps de Bériera, zob. m.in. *Longchamps de Bérier: Sędziowie na straży uczciwości wyborów*, „Rzeczpospolita”, 9 grudnia 2014.

5 K.W. Czaplicki, *Pozycja ustrojowa Przewodniczącego Państwowej Komisji Wyborczej*, [w:] D. Dudek, M. Gapski, W. Łączkowski (red.), *Amicus Hominis et Defensor Iustitiae. Przyjaciel Człowieka i Obrońca Sprawiedliwości. Księga Jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Sędziego Ferdynanda Rymarza*, Lublin 2010, s. 109.

6 Dz.U. 2018, poz. 130 ze zm., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000130/U/D20180130Lj.pdf> [dostęp: 7.02.2024].

7 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 października 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks wyborczy, Dz.U. 2023, poz. 2408, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20230002408/O/D20232408.pdf>.

wyżej regulacja z 2018 roku wprowadziła formułę desygnowania części członków PKW przez Sejm. W efekcie w obecnym stanie prawnym wynikającym z art. 157 § 2 k. wyb. w skład PKW wchodzi:

- jeden sędzia Trybunału Konstytucyjnego, wskazany przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego,
- jeden sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego, wskazany przez Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- 7 osób mających kwalifikacje do zajmowania stanowiska sędziego, wskazanych przez Sejm.

Jednocześnie w art. 157 § 2c k. wyb. ustawodawca przyjął, że kadencja członków PKW wskazanych przez Sejm odpowiada kadencji Sejmu, z zastrzeżeniem art. 158 § 1a. Ostatni z wymienionych przepisów stanowi, że członkostwo osób powołanych w myśl art. 157 § 2 pkt 3 wygasa z mocy prawa po upływie 150 dni od dnia wyborów do Sejmu.

Sejm X kadencji, ukonstytuowany po wyborach parlamentarnych z 15 października 2023 roku, zgodnie z dyspozycją art. 157 § 2 pkt 3 k. wyb. wskazał 21 grudnia tego roku siedmiu kandydatów do składu PKW, rekomendując do tego organu osoby wymienione przez kluby parlamentarne lub poselskie – dwie przez klub Prawa i Sprawiedliwości, dwie przez klub Koalicji Obywatelskiej oraz po jednej przedstawionej przez kluby: Polski 2050, Polskiego Stronnictwa Ludowego oraz Lewicy⁸.

Zgodnie z art. 157 § 3 „członków Państwowej Komisji Wyborczej powołuje Prezydent Rzeczypospolitej w drodze postanowienia”. Z dostępnych doniesień medialnych można wywnioskować, że wynikające ze wskazań Sejmu proporcje odzwierciedlające reprezentację klubów poselskich podane zostały w wątpliwość przez Prezydenta Rzeczypospolitej. W ocenie głowy państwa uchwała Sejmu nie uwzględniła faktu, iż klub Prawa i Sprawiedliwości stanowi najbardziej liczną reprezentację polityczną w izbie, a co za tym idzie powinien mieć większy niż inne kluby wpływ na obsadę PKW. W efekcie tych zastrzeżeń Prezydent Rzeczypospolitej nie powołał – jak dotychczas – członków PKW wskazanych przez Sejm X kadencji, czego konsekwencją jest funkcjonowanie PKW w składzie ukształtowanym w poprzedniej kadencji Sejmu i odzwierciedlającym stan, kiedy Prawo i Sprawiedliwość oraz Zjednoczona Prawica dysponowały większością mandatów w izbie.

Przedstawiony wyżej stan prawny i jego faktyczne konsekwencje mogą wywoływać uzasadnione wątpliwości prawne, związane zarówno z ustawowo określoną konstrukcją kadencji członków PKW rekomendowanych przez Sejm, jak również z zakresem kompetencji Prezydenta Rzeczypospolitej, dotyczących udziału głowy państwa w procesie kreowania składu PKW. Dodatkowo swoisty impas w procedurze powoływania członków PKW może determinować również określone konsekwencje prawne i faktyczne odnośnie do ustawowo przyjętych mechanizmów uzupełniania mandatów poselskich, a także zbliżających się wyborów samorządowych, zarządzonych na 7 kwietnia 2024 roku⁹.

Jak już zostało podniesione, art. 157 § 2c k. wyb. stanowi, że kadencja członków PKW wskazanych przez Sejm odpowiada kadencji Sejmu, z zastrzeżeniem art. 158 § 1a, zgodnie z którym członkostwo osób powołanych w myśl art. 157 § 2 pkt 3 wygasa z mocy prawa po upływie 150 dni od dnia wyborów do Sejmu. Przyjęta przez ustawodawcę formuła może budzić pewne wątpliwości co do czasowego zakresu piastowania funkcji członków PKW przez osoby wskazane przez Sejm. Jednak zarówno

8 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 grudnia 2023 r. w sprawie wskazania członków Państwowej Komisji Wyborczej, M.P. 2024, poz. 28, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20240000028/O/M20240028.pdf>.

9 Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 stycznia 2024 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m. st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, Dz.U. 2024, poz. 109, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000109/O/D20240109.pdf>.

wykładnia gramatyczna, celowościowa, jak i systemowa konstrukcji normatywnych dotyczących procedury kreowania składu PKW prowadzi do jednoznacznego wniosku, że wątpliwości te mają jedynie charakter pozorny.

W analizowanych przepisach ustawodawca posłużył się dwoma różnoznacznymi pojęciami. W art. 157 § 2c k. wyb. określił czas trwania kadencji członków PKW wskazanych przez Sejm, akcentując, że odpowiada ona (jest równa – dopisek autora) kadencji Sejmu. W doktrynie prawa niekwestionowany jest pogląd, że kadencja to okres, na jaki dany organ został powołany i w jakim może on sprawować funkcje w określonym składzie¹⁰. Przyjęta w art. 157 § 2c k. wyb. formuła czasu trwania kadencji desygnowanych przez Sejm członków PKW jest analogiczna do kadencji członków Trybunału Stanu, określonej w art. 199 ust. 1 Konstytucji. Każdorazowo obliguje to Sejm nowej kadencji do niezwłocznego wskazania nowych członków PKW już na pierwszym posiedzeniu izby. Obowiązek ten wypełnił Sejm X kadencji, podejmując stosowną uchwałę 21 grudnia 2023 roku.

Z kolei w art. 158 § 1a k. wyb. widnieje pojęcie „członkostwo”, które oznacza przynależność określonych osób do danej organizacji¹¹. W sensie prawnym instytucja „członkostwa” nie może być traktowana jako synonim „kadencji”, gdyż odnosi się wyłącznie do zasiadania w strukturze danego organu, ale tylko w ramach wyznaczonych jego kadencją. Członkowie PKW, których rekomendował i wybrał Sejm poprzedniej kadencji, mogą zatem zasiadać w strukturze tego organu jedynie do momentu wskazania przez Sejm nowej kadencji nowych członków PKW, w trybie art. 157 § 2 pkt 3 k. wyb.

W zakresie dotyczącym interpretacji art. 158 § 1a k. wyb. kluczowe jest sformułowanie „z mocy prawa”. Ustawodawca wprowadził w nim bowiem swoisty automatyzm wygaśnięcia uprawnień dotychczasowych członków PKW na wypadek, gdyby Sejm nowej kadencji – z przyczyn *stricte* politycznych – zwlekał ze desygnowaniem nowych członków tego organu lub Prezydent Rzeczypospolitej zwlekał z realizacją obowiązku powołania do składu PKW osób rekomendowanych przez Sejm. „Awaryjny” charakter normy ujętej w art. 158 § 1a k. wyb. znajduje uzasadnienie przede wszystkim w kontekście procedury dochodzenia Sejmu do uchwały wskazującej nowych członków PKW. Zgodnie z treścią art. 31b ust. 8 w zw. z ust. 9 i z art. 31 ust. 1 Regulaminu Sejmu desygnowanie członków PKW przez Sejm odbywa się łącznie, uchwałą podjętą bezwzględną większością głosów¹². Z kolei art. 157 § 4a k. wyb. stanowi, że kandydatów na członków PKW powoływanych przez Prezydenta zgłaszają kluby parlamentarne lub poselskie, z tym że liczba tych członków musi odzwierciedlać proporcjonalnie reprezentację w Sejmie klubów parlamentarnych lub poselskich.

Przyjęta w tej procedurze reguła parytetu politycznego, w istocie mająca gwarantować prawa wszystkich klubów parlamentarnych i poselskich w zakresie dotyczącym kreowania składu PKW, hipotetycznie może prowadzić do pewnych opóźnień w realizacji procesu decyzyjnego w Sejmie. Odnosząc powyższe rozważania do aktualnej sekwencji czasowej, w przypadku kiedy Sejm X kadencji nie byłby w stanie wskazać nowych kandydatów do PKW z przyczyn wyżej omówionych, członkostwo dotychczasowych „sejmowych” członków tego organu wygasłoby 13 marca 2024 roku. Uchwała podjęta przez Sejm 21 grudnia 2023 roku ewentualność tę uczyniła bezzasadną.

¹⁰ Tak m.in. W. Brzozowski, *Niezależność konstytucyjnego organu państwa i jej ochrona*, Warszawa 2016, s. 182; oraz M. Chmaj, A. Rakowska-Trela, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 97, 98*, Warszawa 2020, s. 93–94.

¹¹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 523.

¹² Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, M.P. 2022, poz. 990 ze zm., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19920260185/U/M19920185Lj.pdf>.

Jednocześnie osiągnięcie w tej kwestii przez ugrupowania parlamentarne konsensusu, wyrażonego w postaci stosownej uchwały izby rodzi po stronie Prezydenta Rzeczypospolitej obowiązek powołania bez zbędnej zwłoki członków PKW wskazanych przez Sejm. „Sejmowy” skład PKW musi bowiem odzwierciedlać reprezentację klubów parlamentarnych lub poselskich aktualnego składu politycznego Sejmu, a nie składu poprzedniego.

Zgodnie z przywołanym już art. 157 § 3 k. wyb. członków PKW powołuje Prezydent Rzeczypospolitej w drodze postanowienia. Udział Prezydenta Rzeczypospolitej w procedurze powoływania członków PKW wybranych przez Sejm ogniskuje się wokół dwóch zagadnień. Pierwsze dotyczy ewentualnej możliwości kwestionowania przez Prezydenta RP uchwały izby wskazującej nowych członków PKW. Drugie odnosi się do terminu, w jakim Prezydent Rzeczypospolitej zobligowany jest do dokonania aktu powołania.

Odnosnie do pierwszej z wymienionych kwestii należy zdecydowanie stwierdzić, że Prezydent nie dysponuje uprawnieniem do kwestionowania przedstawionych mu kandydatur na członków PKW. Może odwołać daną osobę ze składu PKW, ale tylko i wyłącznie na wniosek organu, który daną osobę do komisji rekomendował – czyli Sejmu, prezesa TK albo prezesa NSA. W aktualnym stanie prawnym brak przepisu, który upoważniałby Prezydenta Rzeczypospolitej do decydowania o personalnej obsadzie PKW. Powołanie członków PKW (zarówno sędziów, jak i pozostałych członków) następuje jako konsekwencja ich wskazania – odpowiednio przez prezesów TK i NSA oraz Sejm. Sformułowanie „wskazanie” różni się istotnie od „wniosku” mającego niewiążący materialnie charakter, toteż Prezydent Rzeczypospolitej nie może kwestionować przedstawionych mu kandydatur ani tym bardziej domagać się jakichkolwiek korekt we wskazanym mu składzie. Kompetencja Prezydenta Rzeczypospolitej ma w tym wypadku wyłącznie charakter formalny, a nie kreacyjny. Ponadto zawarte we wzmiankowanym wyżej przepisie sformułowanie „powołuje Prezydent Rzeczypospolitej w drodze postanowienia” wyraźnie mówi, że Prezydent Rzeczypospolitej jest związany stanowiskiem prezesów obu najwyższych organów władzy sądowniczej oraz Sejmu.

Jeśli chodzi o termin powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej członków PKW wskazanych przez Sejm, należy wyraźnie podkreślić, że choć wymieniony przepis nie podaje wprost terminu realizacji tego obowiązku, to wynika on przede wszystkim z aksjologii Konstytucji, która nakłada na Prezydenta Rzeczypospolitej zadania w zakresie gwarantowania ciągłości władzy państwowej (art. 126 ust. 1 *in fine*) oraz przestrzegania Konstytucji i stania na straży bezpieczeństwa państwa (art. 126 ust. 2). Zagwarantowanie funkcjonowania PKW w składzie odzwierciedlającym ustawowo przewidzianą formułę działania tego organu stanowi *conditio sine qua non* realizacji konstytucyjnych zasad suwerenności Narodu oraz demokratycznego państwa prawnego. Jest to wszak centralny organ państwa, którego zadaniem jest zapewnienie organizacji i przeprowadzania wyborów w sposób zgodny ze standardami demokratycznymi.

Obecna zwłoka w powołaniu członków PKW wskazanych przez Sejm w uchwale z 21 grudnia 2023 roku (zatem 48 dni temu) jawi się jako nieuzasadniona również w świetle dotychczasowej praktyki działania prezydenta Andrzeja Dudy. Po ukonstytuowaniu się Sejmu IX kadencji izba 20 grudnia 2019 roku podjęła uchwałę w sprawie wskazania członków PKW¹³. Wówczas Prezydent Rzeczypospolitej wydał

13 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 grudnia 2019 r. w sprawie wskazania członków Państwowej Komisji Wyborczej, M.P. 2020, poz. 12, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20200000012/O/M20200012.pdf>.

stosowne postanowienie 17 stycznia 2020 roku, zatem po 27 dniach od uchwały Sejmu¹⁴. Zwlekając z dopełnieniem procedury ukształtowania nowego składu PKW, zwłaszcza jeśli powodem miałyby być kontestacja kandydatów wskazanych przez Sejm X kadencji, Prezydent nie tylko sprzeniewierza się obowiązkowi wynikającemu z art. 126 Konstytucji, ale również kwestionuje swoim zaniechaniem zasadę podziału władzy i równowagi władz, określoną w art. 10 ust. 1 Konstytucji.

Aktualną sytuację wynikającą z braku powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej wskazanych przez Sejm członków PKW należy również oceniać z perspektywy zbliżających się wyborów samorządowych. Wybory do organów jednostek samorządu terytorialnego to najtrudniejsze wybory z organizacyjnego punktu widzenia, dlatego też wymagają długiego czasu przygotowań. Obywatele wybierają w nich swoich przedstawicieli do rad gmin, powiatów i sejmików województw, a także wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Z uwagi na to, iż wybory wójtów, burmistrzów i prezydentów odbywają się systemem większościowym, przewiduje się ponowne głosowanie w odstępie dwutygodniowym, na wypadek gdyby żaden z kandydatów nie otrzymał więcej niż połowy ważnie oddanych głosów. Wybory samorządowe wyznaczone zostały na 7 kwietnia 2024 roku, co oznacza, że do dnia głosowania pozostały zaledwie dwa miesiące¹⁵. Państwowa Komisja Wyborcza powinna już prowadzić prace nad ich przygotowaniem, tym bardziej że rozpoczął się proces zgłaszania komitetów wyborczych. Jednakże najważniejszy organ wyborczy w Polsce wciąż funkcjonuje w składzie niezgodnym z założeniem wynikającym z postanowień k. wyb. Zaniechanie ze strony Prezydenta Rzeczypospolitej dopełnienia obowiązku określonego w art. 157 § 3 k. wyb., a dotyczącego „domknięcia” procedury ukonstytuowania nowego składu PKW, może doprowadzić do sytuacji, kiedy organizacją wyborów samorządowych zajmować będą się dwa, różne pod względem obsady personalnej składy tego organu, co generowałoby poważny chaos organizacyjny. A jest on wysoce prawdopodobny, zważywszy na fakt, że w nowym, wybranym przez Sejm składzie PKW znajdują się cztery osoby, które dotąd nie piastowały tej funkcji. Zwłoka Prezydenta Rzeczypospolitej pozbawia nowych członków PKW możliwości wdrożenia się w proces realizacji nowych obowiązków, co może negatywnie wpłynąć na efektywność funkcjonowania całej PKW. Tymczasem imperatyw sprawnego działania instytucji publicznych wynika wprost z Preambuli do Konstytucji.

Swoisty stan „zawieszenia” odnośnie do aktualnego statusu członków PKW negatywnie rzutuje również na wypełnianie zadań tego organu, związanych z procedurą uzupełniania wakatów poselskich. Zgodnie z art. 251 k. wyb. to PKW powinna zawiadomić Marszałka Sejmu, kto (kolejna osoba z listy wyborczej) powinien objąć mandat po posłach, którzy utracili mandat na podstawie art. 99 ust. 3 Konstytucji. Uchwałę w tej sprawie PKW podejmie większością głosów. W obecnym składzie, obsadzonym w większości przez Sejm IX kadencji, PKW zwleka z podjęciem stosownych działań, umożliwiających Marszałkowi Sejmu wydanie postanowień o objęciu mandatów w miejsce dotychczasowych posłów przez kolejne osoby z tych samych list wyborczych.

Sławomir Patyra – dr hab., członek Zespołu Ekspertów Prawnych Fundacji im. Stefana Batorego, profesor UMCS w Lublinie, kierownik Katedry Prawa Konstytucyjnego, radca prawny.

14 Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 stycznia 2020 r. nr 1131.1.2020 o powołaniu w skład Państwowej Komisji Wyborczej, M.P. 2020, poz. 100, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20200000100/O/M20200100.pdf>.

15 Opinia prawna opublikowana została 7 lutego 2024 r.

Fundacja im. Stefana Batorego

Sapieżyńska 10a
00-215 Warszawa
tel. (48-22) 536 02 00
fax (48-22) 536 02 20
batory@batory.org.pl
www.batory.org.pl

Teksty udostępniane na licencji
Creative Commons. Uznanie autorstwa
na tych samych warunkach
3.0 Polska (CC BY SA 3.0 PL)



Redakcja: Izabella Sariusz-Skąpska
Korekta: Agnieszka Łodzińska
Warszawa 2024
ISBN 978-83-67750-68-4